

Види аналізу художнього твору

Вчитель КЗ «Явдотівська неповна середня
загальноосвітня школа – загальноосвітній
навчальний заклад I – II ступенів
Широківський район
Дніпропетровська область

У вузькому розумінні слова аналіз – це розчленування цілого на складові частини з метою проникнення у внутрішню суть твору, розгляд його окремих компонентів, з'ясування їх ролі у безпосередньому живому функціонуванні, у широкому значенні – це поглиблення на основі тексту попередніх вражень, знань дітей про художній твір як ідейно – естетичну цінність.

Аналіз обов'язково передбачає певні порівняння, зіставлення, узагальнення. У процесі аналізу виховуються потрібні уміння і навички, без яких не можна бути кваліфікованим читачем. Учні повинні навчатися усвідомлювати ідейно – тематичне багатство твору, бачити вираження його ідеї у системі групування персонажів, в особливостях розвитку сюжету, в поза сюжетних елементах, у своєрідності мови тощо, тобто підходити до художніх творів чи творчості письменника з позицій літературознавства. Ці уміння і навички, що їх для кожного класу визначає шкільна програма, виховуються в учнів поступово. Таким чином, художній твір у кожному класі аналізується з різною глибиною.

Аналіз повинен будуватися так, щоб постійно підтримувати в учнів інтерес до художнього твору. Аналіз тексту повинен завжди мати цілеспрямований, педагогічно виправданий характер.

Питання шляхів аналізу художнього твору було завжди актуальним. Можна виділити такі шляхи аналізу : аналіз за розвитком дії, композиційний

аналіз, пообразний, проблемно – тематичний, аналіз на комплексній основі, компаративний.

Прикладом *аналізу за розвитком дії* може бути планування системи уроків вивчення повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба» :

1 – й урок – М. В. Гоголь «Тарас Бульба». Історична основа повісті. Сім'я Тараса (аналіз I глави)

2 – й урок – Гоголь. «Тарас Бульба». Глава II. Картини українського степу, їх зв'язок з головною думкою і подіями повісті.

3 – й урок – Глави III – VI. Запорізька Січ, її звичаї.

4 – й урок – Глави V – VIII. Героїзм запорожців в боях під Дубно.

5 – й урок – «Тарас Бульба», глава IX. Уславлення бойового товариства козаків, засудження зрадництва.

6 – й урок – Глави X, XI. Героїчна смерть Остапа. Мужність Тараса.

Як бачимо. Шлях аналізу визначив і систему уроків і способи групування матеріалу в процесі його вивчення. У цій системі немає спеціальних уроків на вивчення композиції роману, його образів, художніх особливостей. Всі компоненти, що становлять єдність естетичної культури. Осмислюються учнями у зв'язку з розвитком сюжету. Читаючи найголовніші сцени, коментуючи їх, учні усвідомлюють стосунки між персонажами. По суті розвиток подій якраз виражається через діяльність і взаємовідносини персонажів твору. Не залишається поза увагою учнів й інші важливі сторони роману.

Аналіз за розвитком дії диктується не лише особливостями сприймання учнями, а й жанровою специфікою твору. Цей шлях взагалі доцільно використовувати під час вивчення драматичних творів, адже щоб усвідомити особливості конфлікту п'єси, треба уважно простежити, як розвивається дія. Прозовий твір, який важко сприймається дітьми і вимагає коментованого читання, також краще аналізувати цим шляхом.

Аналіз твору за розвитком дії має багато спільного з композиційним. Такий аналіз сприяє глибокому розумінню авторської ідеї, дає змогу

усвідомити роль окремих елементів твору в реалізації письменницького задуму.

Під *композиційним аналізом* розуміємо такий шлях розгляду твору, коли аналіз епізодів, образів – персонажів і твору в цілому визначається особливостями його композиції. Кожен художній твір відрізняється від іншого не лише своїм змістом, а й побудовою, і тому не може бути єдиної схеми аналізу творів композиційним шляхом. Прикладом композиційного аналізу може послужити система уроків з вивчення твору М. Лермонтова «Герой нашого часу».

Пообразний (або традиційний) шлях аналізу передбачає ґрунтовне вивчення образів художнього твору. Образи тут подаються великим планом, вони є ядром, логічним центром аналізу, тоді як одиницею аналізу «за розвитком дії» є епізод, композиційного – найважливіші складові частини композиції. Пообразний шлях аналізу диктується специфікою літератури. У центрі уваги письменника – людина, людські характери, соціальні й психологічні типи людської поведінки.

Пообразний аналіз треба проводити так, щоб через окремі характери, змальовані письменником, учні осягнули твір у цілому, розглядаючи образи у взаємному функціонуванні, разом з іншими компонентами художньої структури. Поза автором, ідею твору неможливо усвідомити суперечності у змалюванні людських характерів, логіку групування персонажів, композицію і засоби типізації образу тощо.

Для пообразного аналізу роману В. Скотта «Айвенго» можна розбити систему уроків таким чином :

- 1 – й – В. Скотт як засновник жанру історичного роману. Історичне тло роману «Айвенго».
- 2 – й – Національна самосвідомість та боротьба за національну незалежність і її вплив на долю конкретних людей.
- 3 – й – Характеристика образу Айвенго.
- 4 – й – Равена та Ребека – дві різні долі.

5 – й – Вплив народних балад на образну систему твору. Образи Робін Гуда і лучників.

Художній твір можна аналізувати і під кутом зору моральних, політичних, естетичних проблем, які втілені в ньому. Проблема – це складне, важливе, актуальне питання людського буття, яке вимагає осмислення, розв'язання, дальшого дослідження. Якщо проблема є основою. Логічним центром, віссю, навколо якої групується матеріал у процесі вивчення художнього твору, такий шлях аналізу ми називаємо **проблемно – тематичним**. Цей шлях аналізу практикується переважно в старших класах, зокрема під час вивчення великих епічних полотен : він вимагає від учнів концептуальних форм мислення, вміння робити широкі висновки та узагальнення..

Звичайно, аналіз тем і проблем художнього твору може ґрунтуватися на взаємозв'язаних проблемних ситуаціях. Коли говорять про шлях аналізу художнього твору, підкреслюють, що саме береться в його основу – сюжет, композиція, теми, проблеми, образи тощо.

У 10 класі при вивченні роману Ф. Достоєвського «Злочин і кара» систему уроків можна скласти, опираючись на такі ключові моменти : суперечливість «теорії» Раскольникова; соціальний, моральний і філософський сенс бунту героя; проблеми пошуків духовних орієнтирів та морального вибору; ствердження християнських цінностей у творів.

Якщо твір невеликий за розміром або якщо на вивчення його відводиться програмою небагато часу, аналіз може ґрунтуватися на комплексній основі. Використання під час розгляду одного твору різних шляхів аналізу науково виправдане. Кожний шлях аналізу має свої переваги і свої обмежені можливості. Тому не слід універсалізувати один із шляхів.

Слід відзначити, що не всі художні твори, які вивчаються навіть у старших класах, можна проаналізувати будь – яким шляхом. Вибір шляху аналізу залежить, насамперед, від характеру твору. В одних випадках краще

покласти в основу аналізу проблемно – тематичний шлях, в інших – звернутися до пообразного.

Досить таки популярним є *компаративний* аналіз, коли за основу береться показ однієї і тієї ж проблеми, події, персонажу різними письменниками. Прикладом такого аналізу може бути компаративний аналіз байок Езопа, Федра, Глібова, Крилова. Аналіз творів Джека Лондона «Жага до життя» і О. Довженка «Воля до життя», в яких розкривається сильний людський характер в екстремальній ситуації. Дослідження подвигів благородних месників – Робін Гуда (Англія) і Олекси Довбуша (Україна) тощо.

Шлях аналізу залежить також і від вікових особливостей учнів. Якщо аналіз твору за розвитком дії можна практикувати в усіх класах, то композиційний і проблемно – тематичний переважно у старших класах.

Нарешті, шлях аналізу художнього твору визначається дидактичними завданнями, метою, яку ставить учитель, організовуючи роботу над твором.

Отже, який би шлях аналізу не обрав учитель, в результаті вивчення твору в учнів повинні скластися чіткі уявлення про його ідейно – художнє багатство, систему групування персонажів, своєрідність композиції, особливості сюжету, специфіку мови тощо.

Глибина аналізу художнього твору визначається не кількістю сцен, образів, композиційних прийомів, які стають об'єктом вивчення, а самою суттю роботи над твором.